

BŘECLAVSKÝ KOSTEL

Emil Kordiovský, *Okresní archiv Břeclav, sídlo Mikulov*

Ve 12. století patřila Břeclav v církevní správě mezi šest velkofarností s krstnými kostely v Olomouci, Přerově, Spythněvi, Brně, Znojmě a v Břeclavi. Byla tedy jedním z center církevní správy Moravy a její význam výrazně přesahoval úzké teritorium vlastního Břeclavska. Kde tento kostel stával, je sporné, neboť prameny nedokážeme zatím bezpečně interpretovat. Pro vstupní informaci si uvedme nejprve to, co vyplývá z dosud známých písemných pramenů:

1. Kostel patřící k předním církevním stavbám na Moravě zde byl zbudován již před rokem 1141, kdy je poprvé vzpomínán.
2. Patrně za válek poděbradských byl kostel zničen.
3. Po roku 1490 byla jeho práva přenesena a byl znovu postaven v Nové Břeclavi.
4. Roku 1736 byl kostel zasvěcený Filipu a Jakubovi zbořen a poněkud stranou byl postaven nový kostel zasvěcený sv. Václavovi.
5. Dne 20. 11. 1944 byl kostel sv. Václava zasažen při náletu angloamerických svazů na střed města Břeclavi. Jeho poškození bylo natolik závažné, že po osvobození města byly trosky odstraněny.

V roce 1934 v prostoru Masarykova náměstí v místech bývalé fary a pošty byly nalezeny kosterní pozůstatky a záušnice z 11. - 12. století. Rovněž tak při opravě kanalizace a komunikace před dnešní farou byly v roce 1989 (?) zachyceny kosterní pozůstatky vprostřed stávající silnice. Podle tvrzení dnes již zemřelého K. Horáka byly kosterní pozůstatky narušeny i výstavbou objektu dnešního okresního úřadu, a to jeho přední frontou blíže farního úřadu. Uvedené záušnice datují několik hrobů do 11. - 12. století, časový horizont celého pohřebiště je neznámý. Tyto kostrové pozůstatky byly provázány i výrobními a sídlištními mladohradištními objekty.

Další mladohradištní pohřebiště se záušnicemi datovanými do 11. - 12. století - tedy do stejného časového horizontu jako nálezy z náměstí - se nachází v Předních Čtvrtích ve Staré Břeclavi v trati narušené novou výstavbou. Tento hřbitov navazuje na velkomoravské pohřebiště. Sídlíštní nálezy, jež by nutně musely kostel tak významný provázet, v této poloze nebyly dosud učiněny i přes rozsáhlou výstavbu v posledních dvaceti letech. O datování tohoto pohřebiště platí totéž co u pohřebiště na náměstí. Centrum bývalé trhové osady Stará Břeclav leží od této polohy západně několik set metrů. Zde až do roku 1910 byl přímo na nynější návsí další hřbitov. Ani zde není známa žádná církevní stavba.

O obou těchto mladohradištních pohřebištích je třeba se zmínit, neboť se jedná o současná pohřebiště a obě z inkriminované doby existence krstného kostela.

Jak bylo řečeno v úvodu, první písemná zmínka o břeclavském kostele pochází ze známé Zdíkovy listiny z roku 1141. Patrocinium ani místo, kde kostel stával, zde uvedeny nejsou.

V listině papeže Inocence VIII. z 3. března 1490 se uvádí, že obyvatelé Břeclavi opustili své městečko z obavy před vpády kacířů a uchýlili se na jiné místo, kde si vystavěli svá obydlí, kdežto v původní Břeclavi zůstaly jenom zříceniny kostelíka a městečka, které byly od kacířů vydrancovány a zničeny. Tato zpráva se pravděpodobně váže k českouherským válkám Jiřího Poděbradského a Matyáše Korvína kolem roku 1470. Podle této listiny papež dovolil na prosby Kryštofa z Lichtensteina a obyvatel městečka Břeclavi použít dříví, kamene a jiného stavebního materiálu ze zbořeného kostela ke stavbě nového chrámu s křtitelnicí a hřbitovem, tedy se všemi farními právy, a ustanovil, že na místě starého kostela se má vybudovat kaple, v níž se bude občas sloužit mše. Podle této zprávy by tedy měl kostel s patrociním sv. Filipa a Jakuba být vystavěn "na zeleném drnu" a ve Staré Břeclavi ovšem kaple takového rozsahu nestojí. Na Masarykově náměstí kostel stál na mladohradištním pohřebišti, tedy na svěcené půdě, kde bychom vzhledem k blízkosti hradu předpokládali i církevní stavbu, a v jeho okolí byly výrobní a sídlíštní mladohradištní a středověké objekty.

Filipojakubský kostel byl podle M. Zemka bez udání pramenů v dějinách města publikovaných v roce 1968 zbořen v roce 1736 a na jeho místě poněkud jihovýchodně byl vybudován nový kostel s patrociním svatováclavským. Jeho stavba byla započata v roce 1753 a konsekrován byl 8. června 1756.

Aby komplikace byly ještě větší, nabízím pohled na mapu z roku 1719 zachycující podobu a rozložení kostelů na Břeclavsku. Zřejmě se pokouší realisticky vystihnout tvář církevních objektů v okolí Podivína. Na této mapce je břeclavský kostel vymalován jako jednolodní stavba bez presbytere a bez věže v jakési románské podobě, pokud ovšem nešlo o onen filipojakubský kostel, který byl v polovině 18. století přestavěn. Co je však významnější, je i tento kostel položen na levém břehu Dyje za mostem, tedy by neměl být uprostřed onoho ostrova uzavřeného ramenem zvaným dnes mlýnský náhon, ale snad někde ve Staré Břeclavi.

Kostel sv. Filipa a Jakuba byl podle citované Inocencovy listiny postaven po roce 1490, tedy snad jako stavba gotická, či s přihlédnutím k výše zmíněné mapě jako stavba jednolodní velmi jednoduchá bez věže a presbytere. I když datum stavby kostela neznáme, muselo se tak stát nejpozději do druhé poloviny dvacátých let 16. století, neboť někdy v této době získávají Břeclav jako zástavu utrakvističtí Žerotínové a ti by nepochybně katolický kostel v městečku nestavěli. Naskytá se ovšem ještě jedno vysvětlení pro onu jednoduchou stavbu, a to, že byla postavena až za Žerotínů jako utrakvistická modlitebna postrádající katolické honosnosti.

Kostel s patrociním svatováclavským, který byl vprostřed náměstí zničen v listopadu 1944, byl na dochovaných snímcích orientován pětibokou presbyterí směrem k východu, tedy přibližně do nynější ulice 17. listopadu. Nalevo od oltáře byla k presbyterii přistavěna čtyřpodlažní věž s jehlancovou střechou, která nad římsou horního patra nesla ozdobné cimbuří. Spolu s lisenami členícími vertikálně fasádu presbytere i chrámové lodi naznačují tyto prvky ovšem renesanční fázi stavebních úprav. Toto zjištění podporuje i snímek vybombardované presbytere a lodi, na němž zcela evidentně lze v chrámové lodi spatřit renesanční členění stěny a v nadřímsově části ve výši horní řady oken jsou vidět železná táhla, která

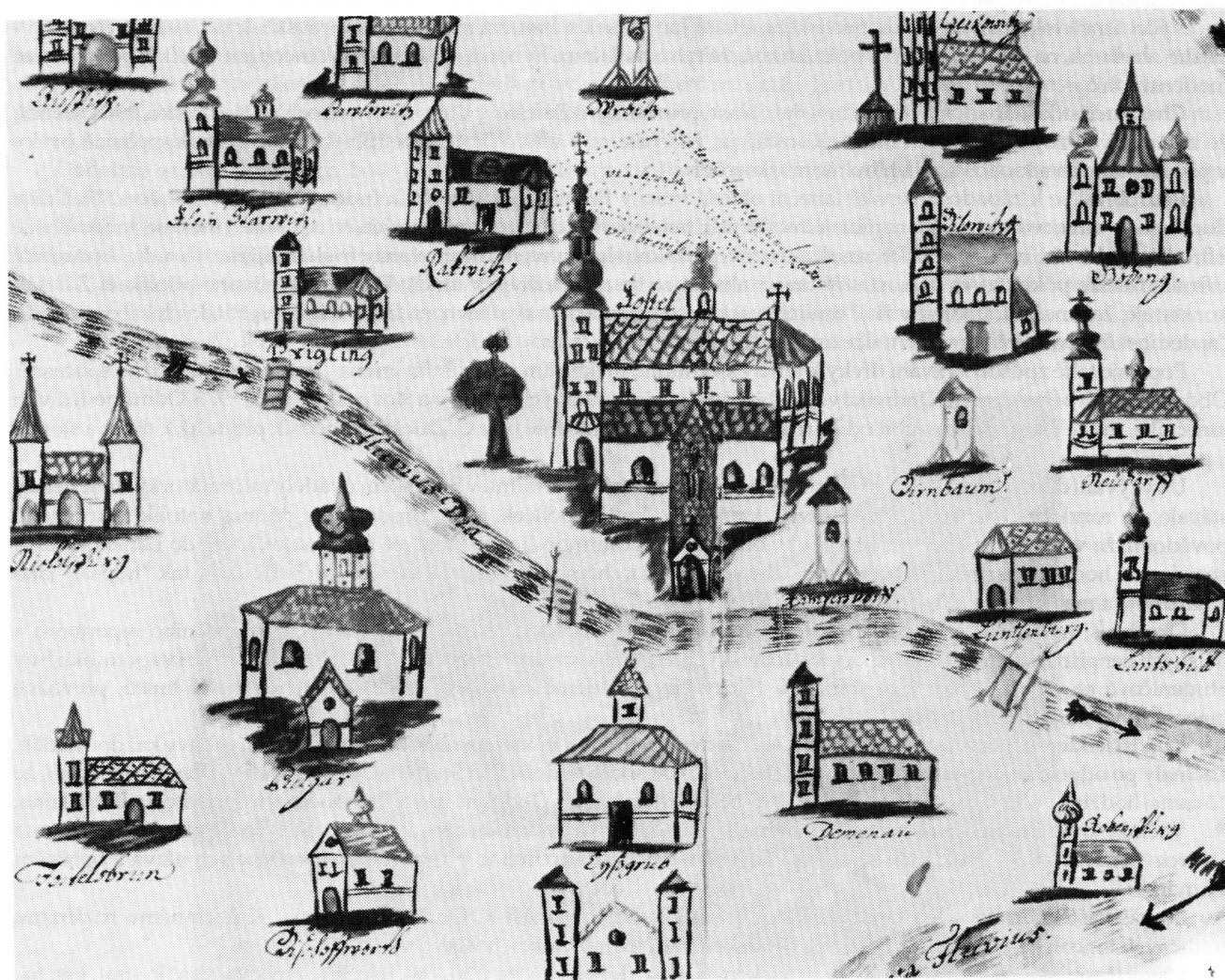
stahovala k sobě stěny chrámové lodi, což zase lze považovat za konstrukční prvek relativně mladý.

Uvedené údaje z Inocencovy listiny, mapy i Zemkův údaj o přestavbě kostela v 18. století, jakož i dosavadní zjištění archeologické situace jsou tedy velmi závažné a umožňují v podstatě několik tézí, které by mohl rozřešit právě výzkum v místě budoucího kostela.

Naznačené dosavadní poznatky nám umožňují vyslovit následující varianty vývoje církevních staveb v Břeclavi:

1. Románský kostel stál někde ve Staré Břeclavi, jak naznačuje Inocencova listina, a na dnešním Masarykově náměstí byla postavena první církevní stavba až po roku 1490. Tento v pořadí ovšem až druhý kostel byl v roce 1736 zbořen a na náměstí byl postaven kostel nový. Základy rozbombardovaného kostela sv. Václava stojí mimo předcházejících staveb.
2. Románský kostel stál v místě dnešního Masarykova náměstí, protože je nepravděpodobné, že by centrum církevní správy bylo vzdáleno tak daleko od centra správy hradské. Před výstavbou nového kostela byl onen původní zcela rozebrán a na jeho místě postaven kostel nový, který prostorově vyhovoval rychle se rozrůstajícímu centru panství. Inocencova listina přináší údaje pak nám dnes nevysvětlitelné nebo její obsah nebyl naplněn.
3. Lze ještě vyslovit i třetí tézi, která by mohla předpokládat románský kostel ze Zdikovy listiny v místech dnešního náměstí. Ten byl v době pokusu královny Konstancie v 1. třetině 13. století o povýšení Staré Břeclavi na město zrušen a přenesen do Staré Břeclavi, neboť svoji funkci v církevní organizaci Moravy již ztratil a výstavbou nového kostela ve Staré Břeclavi chtěla Konstancie její význam povznést. Tento kostel byl potom v 70. letech 15. století poničen a opět přenesen do Nové Břeclavi, jak naznačuje Inocencova listina. Pochopitelně byl postaven opět na posvěcené půdě, jejíž tradice se v prostoru náměstí mohla ještě udržovat. To by ovšem předpokládalo celkem čtyři po sobě následující církevní stavby, pro což nemáme v písemných pramenech žádné opory.

Otazníky, které nám naše současné poznání tohoto problému dává, může opravdu odpovědět jen archeologický výzkum, pokud zachytí jednotlivé stavební fáze komplikovaného vývoje církevních staveb.

Obr. 1. Mapa z roku 1719 zachycuje podobu a rozložení kostelů na Břeclavsku.